

ANTİK YUNAN'DA YURTTAŞ OLMAK YA DA OLMAMAK: POLİSİN İKİ YÜZÜ

R. Burçin YAVUZ*

Teorik Makale

ÖZ

Günümüzde kuramsal olarak siyasetin, birtakım kavram ve değerlere ilişkin referans noktalarından inşa edildiği söylenebilir. Kuşkusuz, inşa serüveninde modernleşme, bir milat olarak karşımızda durmaktadır. Bu doğrultuda, öncelikle, Rönesans'ın “yeniden doğuş”u Antik Yunan ve Roma kültürüne dair birtakım kavram ve değerlerin canlandırılması ile ilgili olmuş, Rönesans'ın kapıyı açtığı modernleşme ise iktidarın dünyevileşmesi çerçevesinde demokrasi, yurttaşlık gibi kavramların ön plana çıktığı bir sürece işaret etmiştir. Böylece demokrasi ya da yurttaşlıktan söz edildiğinde Antik Yunan karşımızda ideal bir örnek olarak belirmektedir. Antik Yunan'ın bir referans noktası haline gelmesinin başlıca sebebinin, yetkin siyasal birimler olan kent devletleri yani *polis*ler olduğu söylenebilir. Antik Yunan *polis*lerinde, diğer kent devletlerinden farklı olarak, tüm yurttaşların devlet yönetimine ilişkin söz sahibi olması sağlanmakta, bu suretle *polis*, yurttaşların kendilerini gerçekleştirebilecekleri biricik birim olarak kutsallaştırılmaktadır. Bu sayede Antik Yunan kent devletleri, yurttaş ve *polis*in özdeşleştiği bir toplumsal biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki idealleştirilen siyasal birimler olarak *polis*lerin, siyasetten mahrum edilenlerden oluşan farklı bir yüzü bulunur ki iyi yurttaş, iyi toplum ve iyi devlet oluşabilsin. Bu bağlamda, *polis*in çok konuşulmayan ikinci yüzünün, *polis*in “başarı”ındaki esas unsur olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Polis, Demokrasi, Yurttaşlık, Yurttaş Olmayanlar, Isegoria

Yasal İzinler: Çalışmada, yalnızca kamuya açık bilgiler kullanması ve insandan veri toplanılmaması sebebiyle, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

*Arş. Gör. Dr., Ufuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, rabiaburcin.yavuz@ufuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6411-3931

Makale Gönderim Tarihi: 17.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 28.12.2023

TO BE OR NOT TO BE A CITIZEN IN ANCIENT GREECE: THE TWO FACES OF THE POLIS

Theoretical Article

ABSTRACT

Today, it can be said that politics is theoretically constructed from reference points related to certain concepts and values. Undoubtedly, modernization is a milestone in this construction journey. In this direction, firstly, the “rebirth” of the Renaissance has been related to the revival of some concepts and values of Ancient Greek and Roman culture, and the modernization that the Renaissance opened the door to has pointed to a process in which concepts such as democracy and citizenship, within the framework of the secularization of power, have come to the forefront. Hence, when one speaks of democracy or citizenship, Ancient Greece is exemplified as an ideal paradigm. It can be said that the main reason why Ancient Greece has become a reference point is the competent political units, namely the city-states or *poleis*. In the Ancient Greek *poleis*, unlike other city-states, all citizens were given a say in state governance, thereby sanctifying the *polis* as the unique unit where citizens could realize themselves. In this manner, the Ancient Greek city-states emerge as a social form where the citizen and the *polis* are identified with each other. However, as idealized political units, the *poleis* have a different side consisting of those deprived of politics so that a good citizen, a good society, and a good state can be formed. In this context, it can be said that the second, less-discussed face of the *polis* is the essential element in the “success” of the *polis*.

Keywords: Polis, Democracy, Citizenship, Non-Citizens, Isegoria

Legal Permissions: The study is among the studies that do not require ethical committee approval, since it only uses publicly available information, and no data is collected from humans.

1. GİRİŞ

Modern siyasi düşüncenin gelişiminde vazgeçilmez bir referans noktası olarak karşımıza daima Antik Yunan çıkmaktadır. Modernleşme sürecinin köşe taşlarından olan Rönesans döneminde, “yeniden doğuş”u amaçlanan unsurlar olarak Antik Yunan ve Roma değerleri, kurumları, başarılarından sürekli olarak söz edilir. Bu bağlamda günümüzde siyaset bilimi literatüründe yer alan birçok kavramın en saf, en bozulmamış biçimlerinin Antik Yunan’ın sosyal-siyasal birimleri olan *polis*lerde var olduğuna dair görüşün, akademik dünyada azımsanamayacak ölçüde taraftarı olduğu söylenebilir. Peki Antik Yunan’da hakikaten bu kadar “kusursuz” bir işleyiş söz konusu mudur? Yoksa bu eğilim *polis*in idealize edilmesi üzerinden bir inşa çabasına mı işaret etmektedir?

Bu soruya tatmin edici bir cevap verebilmek için, öncelikle Antik Yunan kent devletleri olarak tanımlanabilecek *polise* odaklanmak gerektiği düşünülmektedir. Kökleri MÖ 12. yüzyıla dayanan *polis*, özellikle MÖ 8. yüzyıl ile birlikte hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Kuşkusuz *polis* dışında farklı coğrafi bölgelerde farklı kent devletleri bulunmaktadır. Bu noktada, *polis*in bir kent devleti olmanın ötesinde daha farklı bir siyasi birimi ifade etmesinin nedenine odaklanmak, çalışma açısından önemli görülmektedir. Farklı coğrafyalarda bulunan kent devletleri bir süre sonra bağımsızlıklarını yitirerek, merkezi imparatorluklara dahil olurken, *polis* yetkin ve uzun soluklu bir siyasi birim olarak varlığını sürdürmüştür.

Öncelikle, 8. yüzyıldan itibaren çehresi değişen ve gelişen Antik Yunan’da, bu gelişimi tetikleyen sürekli savaş ve belirsizlikler ortamı söz konusudur. Böyle bir ortamda her *polis*in farklı bir gelişim çizgisine ve kendine özgü dinamiklere sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. *Polis*lerin spesifik birimler şeklinde farklı siyasal mekanizmalara sahip olduğu şerhiyle birlikte Antik Yunan siyasi düşünüşüne ilişkin bir genelleme yapılacak olursa, *polis*in “başarısı”nın altında yatanın yurttaşlık ve demokrasi düşüncesi olduğu söylenebilir. Antik Yunan *polis*lerinde, özellikle MÖ 6. yüzyılın başlarında yurttaşlık statüsünün genişlemesinin, yurttaşlar arasında yöneten-yönetilen ayrımının ortadan kaldırılması olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Her ne kadar toplum, yurttaşlık statülerine göre bölünerek, her yurttaşın farklı siyasal hak ve yetkilere sahip olduğu bir sisteme dayansa da temelde yurttaşlar, *polis* yönetimine ilişkin fikir beyan etme hakkı taşımaktadır. Antik Yunan’ın demokrasi ve yurttaşlık açısından Batı siyasi düşüncesi için referans unsuru oluşturmasının temel sebebinin de *polis*in bu ilk yüzü olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal düzeyde belli eşitsizlikler olsa da tüm yurttaşlar toplumsala dahildir. Bunun yanında ise toplumsal düzeyde yer almalarına izin verilmeyen kesimler bulunmaktadır. Toplumsal düzeye erişebilmek için, özgür olmalarının yeterli olmadığı kadınlar ve *metoikos*lar ile özgür olmayanlar yani köleler, *polis*in zorunluluklar alanı diyebileceğimiz ikinci yüzünü oluşturmaktadır.

Çalışmada, *polis*in birinci yüzü ile ikinci yüzü arasındaki farka odaklanılarak, *polisi* oluşturan esas unsurun zorunluluklar alanına sıkıştırılan kesimler olduğu argümanı üzerinden hareket edilecektir. Bu doğrultuda, öncelikle *polis*in oluşumu irdelenerek, *polis* ve yurttaşlığın birbirinden ayrılmaz kavramlar haline gelmesi üzerine tartışılacaktır. Akabinde, *polis* ve yurttaşlığın bu denli iç içe geçmesini sağlayan unsurun ne olduğu sorusundan yola çıkılarak, *polis*in belirgin olmayan yüzüne bakılıp bu sorunun cevabını oluşturan kadınlar, *metoikos*lar ve köleler üzerine eğilinecektir. Nihai olarak ise, bu iki yüzün birbirinden keskin bir şekilde ayrılmasının nasıl bu kadar “doğallaştırıldığı” anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. POLİSİN BİRİNCİ YÜZÜ: POLİS ve YURTTAŞLIK

Batı siyasi düşüncesinin gelişimi açısından milat olarak kabul edilen Antik Yunan'ın, siyasi düşünce tarihi literatüründe sahip olduğu özgün ve önemli konumun kuşkusuz birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlere kaynaklık edebilecek başlıca faktörün ise Antik Yunan şehir devleti ya da kent devleti olarak adlandırılan *polis* olduğunu söylemenin abartılı bir ifade olmayacağı düşünülmektedir. *Polis* sözcüğü, Batı'dan dilimize giren bir kavram olan "politika" sözcüğünden gelir (Atayman, 2005). Öncelikle, Antik Yunan *polis*lerinin hem şehir devleti hem de kent devleti olarak sıkça tanımlanmasından yola çıkılacak olursa, şehir ve kenti birbirlerinin yerine kullanmanın bizi hatalı bir başlangıca götüreceği söylenebilir. Yalçınkaya'nın ifade ettiği üzere, şehir ve kent anlamsal olarak birbirini karşılayan sözcükler değildir. Kentin, şehirden daha kadim bir kavram olarak tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu, şehir kavramından farklı olarak kentin varlığı için uygarlık ya da siyasetten bahsetmeye lüzum olmadığını belirten Yalçınkaya, *polis*in karşılığı olarak kent devletinin kullanılmasının daha uygun düşebileceğini ifade eder (Yalçınkaya, 2015).

Antik Yunan *polis*lerinin yüzyıllarca mevcudiyetlerini koruyabilmelerinin temel sebepleri Ağaoğulları'nın ifade ettiği üzere, "yetkin siyasal toplum mitosunu" ile sarmalanmış olmaları ve polisleri kendi bünyelerine dahil edecek merkezi bir yönetimin belli şartlar çerçevesinde ortaya çıkamamasıdır (Ağaoğulları, 2013). Bu noktada, *polis* ile kent devletinin tam olarak aynı şey olmayacağı, *polis*in kent devletini aşacak bir kompleks siyasi yapılanmaya işaret ettiği söylenebilir. Ağaoğulları ve Yalçınkaya'nın izinden gidilerek, *polis*in Antik Yunan'a has bir sürece işaret etmesi sebebiyle *polis* sözcüğüne bir karşılık aramak yerine sözcüğün kendisini kullanmanın daha anlamlı olacağı düşünülmektedir (Ağaoğulları, 2013; Yalçınkaya, 2015). Antik Yunan'da *polis*in taşıdığı anlam örneklendirilirken ölüm cezasına çarptırılmasına rağmen kaçmayı reddedip kendisine verilen cezayı kabul eden Sokrates'ten sıkça söz edilir. Platon, kaleme aldığı Sokrates'in savunmasında, Sokrates'in, beraatını sağlamak için bir çabaya girişmemesinin nedenini açıklarken şu ifadelerle yer verir:

"Benim de akrabalarım var...Buna rağmen beraatımı sağlamak adına onlardan hiçbirini buraya getirtmiyorum. Niçin bunlardan hiçbirini yapmak istemiyorum? Kibirli olduğumdan değil siz Atinalı erkekler; sizleri küçümsediğim için de değil. Ölümden korkup korkmadığımı bir yana bırakalım: Ünümüzün, şanımızın bir önemi varsa, bu yaşında ve hak etmiş olayım olmayayım, bilge olarak tanımlandığıma göre, böyle herhangi bir şey yapmam ne ben ne sizler ne de devlet için iyi olur...Aranızda bilgeliği, cesareti ya da başka bir özelliği ile ün salmış görünenler...ölüme mahkum edilmemeleri halinde ölümsüz olacaklarını sanıyormuşçasına çok tuhaf şeyler yapan insanlar gördüm. Bunlar sanıyorum ki, devleti utandırmaktan başka bir şey yapmıyorlar ve böyle olunca da bazı yabancılar, kendi yurttaşlarını devlet işlerinde ve öteki herhangi yüksek kamu-resmi makamlarda görevlendirilirken öncelik tanıdıkları mükemmel, liyakatli Atinalıların, hiçbir yönden karılardan farklı olmadıklarını sanabilirler" (Platon, 2005).

*Polis*¹, Antik Yunan coğrafyasında siyasi, sosyal, dini, ekonomik bir üst belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Antik Yunan'da ne dinin ne siyasetin ne de ekonominin polisi aşır evrenselleşemediği görülmektedir. Kent devleti, yalnızca Antik Yunan'a has bir toplumsal yapıya işaret etmemekte, tarihsel gelişme içerisinde uygar kent toplumuna geçişle birlikte oluşmaktadır (Şenel, 1995). Her ne kadar, kent devletleri kadim uygarlıklara ev sahipliği yapan

¹ Çalışmada Antik Yunan kent devletlerine "polis" olarak yer verileceği için çalışmanın geri kalanında polis kelimesi italik biçimde yazılmayacaktır.

Mezopotamya gibi bölgelerde de ortaya çıkmış olsa da bunların bir süre sonra bağımsızlıklarını yitirip merkezi imparatorluklara dahil oldukları görülmektedir (Arslan, 2006). Bu türden kent devletleri, Antik Yunan polislerinin aksine kalıcı olamamışlardır. Wood, polisin özgünlüğünün temel kaynağını, poliste oldukça yalın bir devlet yönetimi anlayışının var olmasına bağlar. Şöyle ki, polislerde politik ilişkiler temelinde, kendi kendisini idare eden bir yurttaşlar topluluğu bulunur ve dereceleri her polise göre farklılaşmakla² birlikte politik ilişkiler ana olarak hükmedenler ile hükmedilenler ya da yönetenler ile yönetilenler arasında değildir (Wood, 2013). Esasen çalışma bağlamında, “yönetenler ile yönetilenler” arasındaki ilişkilerin poliste olduğunu, fakat bu ilişkilerin polisle özdeşleştirilmeyen zorunluluklar alanına sıkıştırıldığını söylemenin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Polis, Yunan siyasi düşüncesinin gelişiminin temel itici gücü olarak nitelendirilebilir. Bu doğrultuda, siyaset felsefesinin ve siyaset biliminin kurucusu olarak ünlenen Yunan filozoflarının da temel hareket noktalarının polis düzeninin devamlılığını sağlamak olduğu söylenebilir. Arslan, polisi; “Yunanlıların siyasal ve sosyal alanda ortaya koydukları en önemli yenilik” olarak tanımlar (Arslan, 2006). Ünlü Atinalı devlet adamı olan Perikles için kent ya da şehir anlamlarını karşılayacak polis sözcüğü, coğrafi olarak bir yere işaret etmesinin oldukça ötesinde, “insanların birliğe ulaştıkları yer”i ifade eder (Senett, 2008). Polisin tam anlamıyla sıradan bir kent devleti olarak tanımlanamamasının ardında da bu birlik düşüncesinin önem arz ettiği söylenebilir. Birlik düşüncesi bizi polisi, tipik bir devlet yapılanması gibi kendisini oluşturan unsurlardan özerkleşen bir siyasi birim olarak değerlendirmemeye götürmektedir. Aksine polis, bu unsurların ancak siyasi birimin bir harcı olarak anlamlandırılabilirdiği bir oluşumdur. Bu bağlamda polisin, poliste bulunan unsurların mekanik bir birleşimine ya da bu unsurlardan azade bir varoluşa indirgenemeyeceği açıktır. Wood’un belirttiği üzere, dönemin uygarlıklarının aksine, Antik Yunan polislerinde politika ile üretim arasında, üretimin politik faaliyetlerden dışlanması anlamında keskin bir ayırım yoktur. Poliste de politika ile üreticiler arasında dikey ilişkinin kurulduğu devletler gibi, doğrudan üreticilerin emeklerinin üzerine konulması gibi durumlar yaşanmakla birlikte, polisi farklı kılan şey, üretici olan köylü ile lord olarak tanımlanabilecek büyük toprak sahiplerinin aynı yurttaşlık çatısı altında birleşebilmesidir (Wood, 2013).

Böylece, Antik Yunan’da yurttaşlar polise şiddetli bir tabiiyet geliştirmekte, bu durum ise Yunan polislerinin birleşmeyerek kendine özgü bir birim olmasına yol açmaktadır (Şenel, 1995). Polis, bir yurttaşlar topluluğu olarak eski iktidar ilişkilerinin ötesinde şekillenmektedir. Yurttaşlığın yalnızca aristokratlara özgü olmaması ile tüm yurttaşlığın aynı katman içerisinde yoğunlaşması, yani polisin bir akrabalık, soy bağları yerine yurttaşlık bağlarına dayanması *demos* kavramını öne çıkarmaktadır. *Demos*, yani halk, artık siyasi mücadelenin merkezindedir (Wood, 2013). *Demos* için yurttaşlık demek ancak polisin varlığıyla mümkün olan bir şeydir. Bu sebeple Antik Yunan’da yurttaşlık demek polis, polis demek yurttaşlık demektir. Yurttaşlık dışında kalan alan yalnızca bir zorunluluklar alanından ibarettir. Poliste kamusal-özel alan ayrımı olmaması ve polis yurttaşlarının devlete bağlılıkları Sparta polisi üzerinden görülmeye çalışılabilir. Müfid Mansel’in ayrıntılı bir şekilde anlattığı üzere, Spartalıların tüm toplumsal kuralları, kişilerin kendilerini her koşulda polise vakfetmeleri, tamamen kamusal bir varlık olmalarını sağlamak üzerinedir. Doğumdan itibaren, polisin kuşatıcılığı ortaya çıkar ve “kusurlu” dünyaya gelen bebekler polis kuralları gereğince kıyı köşe bir bölgede ölüme terk edilirdi. Bunun yanında erkek çocuklar henüz yedi yaşında ailelerinden alınarak askeri birliklere teslim edilir, buralarda çocuklara spordan okuma-yazmaya türlü eğitimler verilir, çocuklar acıya alıştıırılabilmek için kırbaça dövülür, bu esnada ses çıkarmamaları beklenir,

² Wood, yurttaş topluluğunun Atina’da daha geniş, Girit ya da Sparta’da daha dar bir çerçevede oluştuğunu belirtir (Wood, 2013).

bunun yanında zekâ ve inandırıcılıklarını artırmak için hırsızlık yapmaya zorlanır, 20 yaşında geldiklerinde ise orduya alınır, tüm zamanlarını savaş ve spor alıştırmaları ile geçirirlerdi. Aynı zamanda gençler ve ihtiyarların sürekli bir arada yaşamaları sağlanarak dayanışma duyguları güçlendirilmeye çalışılırdı. Tüm Spartalılar (yurttaşlar) herhangi bir görevi tereddütsüz yerine getiren ve vakti geldiğinde polis için canından olmayı büyük bir onur olarak gören yurttaşlar şeklinde yetiştirilmekteydi (Mansel, 2004).

Solon reformları, polis düzeninin sağlanmasında oldukça önemli bir adımdır. Yurttaş köylülerin borç köleliğinin³ kaldırılmasıyla birlikte, Solon'un Atina'da adeta devrimsel bir dönüşüme imza attığını söylemek mümkündür. MÖ 594 yılında yasa yapıcı olarak görevlendirilen Solon'un gerçekleştirdiği reformlar ile, yurttaşlık statüsü artık sağlam temellere dayandırılır ve bu doğrultuda özgür bir babadan gelen kimsenin köle haline getirilememesi temel bir prensip halini alır (Ağaoğulları, 2013). Solon, tüm yurttaşları servetlerine göre dört sınıfa ayırmaktadır. Şöyle ki, 500 kile buğday ya da aynı miktarda zeytinyağı veya şarap üretenler birinci sınıfa, bu ürünlerden 300 kile üretenler (*hippeisler*) ikinci sınıfa, 150 kile üretenler (*zeugitesler*) üçüncü sınıfa ve daha az üretenler (*thetesler*) ise dördüncü sınıfa dahil edilmekte, ilk üç sınıftan olanlar devlet memuru olabilirken, yalnız birinci sınıftan olanlar üst düzey yönetici yani *arkhon* olabilme hakkına, *thetesler* ise sadece halk meclislerine ve mahkemelere girme hakkına sahip olmaktadır (Mansel, 2004). Solon reformlarının ardından, yurttaşlığın aristokrasi ile yoksul köylüyü bir statüde birleştirmesiyle *isonomia* ve *isegoria* kavramları ortaya çıkmıştır. *İsonomia* yasal olarak eşitlik hakkı ile ilgiliyken, *isegoria* ise tüm yurttaşların herhangi bir konuda, özellikle de devletle ilgili konularda söz söyleme eşitliğini ifade etmektedir (Ağaoğulları, 2013). Kleisthenes, Atina'da MÖ 508 yılında yaptığı reformlarla kamusal konularda yurttaşların kamusal söze iştirakinde eşitliğe sahip olduğunu yani, *isegoria* ilkesinin geçerli olduğunu belirtirken, bu durumun poliste zaman zaman *parhesia* adı verilen eşitlik ilkesi gözetilmeden konuşmada özgürlük ilkesine evrildiği görülmekte ve Sennett'in ifade ettiği üzere tek başına özgürlük, demokrasiye yeterli olamayacağı için retorikle insanların istediğini yaptırabilmesi ihtimaline göz kırpmaktadır (Sennett, 2008). Bu bağlamda Aristoteles'in; "Daha sonra, dileyen her Atinalı ortaya atılan düşünceler hakkında konuşabilsin diye, yasalara aykırı davranışlardan dolayı açılan davaları, rejimi yıkmaya teşebbüs suçlamalarını ve mahkeme önüne çağrılmaları kaldırdılar" (Aristoteles, 2013) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, bu durum polisi tehlikeye atan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Yani esas biçimini korumasının üzerinde önemle durulan *isegoria* ilkesinin, polis yurttaşlığının temel unsurunu oluşturduğu söylenebilir.

3. POLİSİN İKİNCİ YÜZÜ: YURTTAŞ OLMAYANLAR

Polisin kendine has duruşu ve yurttaşlardan özerk bir örgütlenmeye işaret etmemesi bizi eşitlikçi bir toplumsal yapının geçerli olduğu bir siyasal yapıya eriştirmez. Her ne kadar polisin kendine haslığı demokratik yönetim için bir etken oluşturmuşsa da bir yandan da demokrasinin yalnızca yurttaşlar için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Hatta, Batı siyasi düşüncesinin gelişimine damga vuran Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristoteles, demokrasiyi hiçbir zaman ideal bir yönetim biçimi olarak tanımlamamışlardır. Platon ve Aristoteles için yönetimi oluşturan politik ve askeri katmanlarda yalnızca yönetici sınıf yer almalı, üreticiler daha çok onların ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Platon'un, "metaller mitos" ile poliste var olan ayrımları doğallaştırdığı görülmektedir:

"Bu toplumun birer parçası olan sizler, diyeceğim, birbirinizin kardeşisiniz. Ama, sizi yaratan Tanrı, aranızdan önder olarak yarattıklarının mayasına altın

³ M.Ö. 8. yy'ın sonlarında köylüler, borçlarına karşılık olarak ailelerini ve kendilerini teminat olarak göstermiş, bunun üzerine borçlarını ödeyememe durumunda köle haline gelmişlerdir (Şenel, 1995).

katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçiler ve öbür işçilerin mayasına da demir ve tunç katmıştır” (Platon, 2010).

Platon’un soy üzerinden doğallaştırdığı bu ayrımlar esasen Platon’a göre polis devamı için gereklidir. Polisin bu anlamda yurttaşlar arasında da organizmacı bir biçimde örgütlenmesine önem veren Platon, her sınıfın kendi üzerine düşeni gerçekleştirmesini iyi bir devlet için olmazsa olmaz olarak görür. Bununla birlikte, her ne olursa olsun yurttaşlar arasındaki ilişkiselliğin, farklı antik devletlerdeki yöneten-yönetilen ilişkisinden çok daha gelişmiş olduğu söylenebilir (Wood, 2013).

Bir yandan da ikinci yüzünün anlaşılabilmesi için polis devamı aşamasındaki dinamiklere bakmanın önemli olduğu düşünülmektedir. “Yunan Ortaçağ’ı” olarak tanımlanan MÖ 1000 ile 700 arasındaki sürecin başlarında kolektif mülkiyet, varlığını sürdürse de sonrasında özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla halk temelde iki katmana ayrılmış ve mal sahipleri, aristokrat sınıfı oluşturmuştur (Arslan, 2006). Aristoteles’in; “Bütün toprak bir azınlığın elindeydi ve toprağı işleyenler kirayı ödeyemediklerinde çocuklarıyla birlikte köle oluyordu. Halkın koruyucusu ilk devlet adamı olan Solon’un zamanına kadar, borçlular alacaklılara kendi bedenlerini rehin olarak göstermek zorundaydı” (Aristoteles, 2013), şeklinde tarif ettiği bu düzende mülkiyet, aristokrasiyi oluşturan kişilerdedir fakat aristokrasi, hakimiyeti altında bulunan gruplara karşı güçlü bir kurumsallığa sahip değildir. Aristokratik ve aristokratik olmayanlar arasında temel fark, mülkiyet üzerinedir ve üstüne üstlük askeri güç daha çok üretici köylülerden oluşmaktadır (Wood, 2013). Hem askeri güç konusunda üreticilerden yararlanılması hem de beslenme ihtiyacını üreticilerin sağlaması, elinde yalnızca mülk sahipliği üstünlüğü olan aristokrasi aleyhine dengeleri değiştirecektir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Antik Yunan’da toplum dört sınıfa ayrılmıştır. Toplum, polis dışında bir gerçekliğe işaret etmediği için, polis ise yurttaşlıkla özdeşleştirildiğinden yalnızca bu dört sınıfın oluşturduğu yurttaşlar toplumsallıkla kuşatılmışlardır. Yurttaş olabilmek için, öncelikle özgür olmak gerekmektedir. Bununla birlikte bu durum her özgür kesimin yurttaş olabileceği anlamına gelmez. Poliste yurttaşlar dışında kalan kesimler toplumsallıktan sınır dışı edilenlerdir. Toplumsal-siyasal alana dahil edilmeyen kadınlar, *metoikoslar* ve köleler herhangi bir siyasal haktan faydalanamazlar (Akgün, 2012). Bu doğrultuda poliste, özgürlük kavramının farklı kesimler için farklı anlamlar içerdiği söylenebilir. Poliste kategorik olarak, yurttaşların yanında, *metoikoslar* ya da varlık koşulları *oikos* ile sıkı sıkıya bağlı olan kadınları özgür olarak tanımlamamıza sebep olan yegane unsur köle olmamalarıdır. Yalçınkaya’nın ifade ettiği üzere, Antik Yunan’da kişileri ya da polisleri karakterize etmek amaçlı ve özgürlük manasında kullanılan *eleutheria* kavramı anlamsal olarak başına buyrukluğu da ihtiva etmektedir (Yalçınkaya, 2015). Bu bakımdan *metoikoslar* ya da kadınların toplumsal rollerine bakıldığında “sakat” bir özgürlük durumunun olduğu görülmektedir. Çoğunlukla ticaret ya da zanaatla uğraşan ve poliste yaşayan yabancılar olarak tanımlanabilecek *metoikoslar*⁴ (Sparta için *periokoslar*) her türlü siyasal haktan yoksunlardır (Mansel, 2004). Yurttaşlık hakkından yararlanamayan, en basit işlerde dahi yurttaşların vasiliğine ihtiyaç duyan *metoikosların* özgürlüğünün, başına buyrukluğu içermediği ortadadır. Antik Yunan’da özgür olan ama yurttaş olmayan bir diğer kategori ise kadınlardır. Kadınların etkinliği, polis düzeninde çok daha sınırlıdır. Kadın genellikle evlendikten sonra da ya ailesinin yanında kalmaya devam etmekte ya da Sparta polisinde gördüğümüz üzere eş tarafından eve kapatılıp pasif bir yaşama maruz

⁴ *Metoikoslar*, “hukuksal bir özne” sayılmazlar, on sekiz yaşında Atina’ya gelen bir *metoikos* olan Aristoteles, ders vereceği mekana dahi ancak bir yurttaşın vesayeti sayesinde sahip olabilmıştır (Yalçınkaya, 2015).

birakılmakta, yani kadının polis için temel işlevi çocuk doğurmak, yetiştirmek ve bir süre sonra bu çocukları toplumsal düzene bırakmak şeklinde araçsallaştırılmaktadır (Mansel, 2004).

Kölelere ilişkin bilgiler, kendileri de köle sahibi olan antik entelektüellerin yazdıklarından edinildiği için, kölelerin içinde buldukları durumu anlattıkları bir metin bulunamamakta ve kölelik bu söz konusu metinlerde olağan kabul edilmektedir (Tridimas, 2023). Sınıfsallaşmanın daha az olduğu Sparta polisinde dahi, kendi içlerinde hiyerarşi bulunmayan aristokrat sınıfı ile bu sınıfa hizmet etmek amacıyla aristokratların yönetimi altında olan *helotlar* bulunur (Şenel, 1995). Kurumsal olarak kölelik, süreç içerisinde poliste çeşitli değişikliklere uğramış, köleler farklı rol ve görevlere sahip olmuşsa da bu durum nihai olarak kölenin hayatına efendisi tarafından sınırsız bir biçimde hükmedildiği gerçeğini değiştirmemektedir (Vlassopoulos, 2011). 20. yüzyılın önde gelen antik tarihçilerinden Martin Jones, Antik Yunan için nüfus sayımının ender olduğunu, bu sebeple köle ve yetişkin özgür insan sayılarına dair güvenilir bilgilerin olmadığını ifade eder. Atina için ancak dördüncü yüzyılın sonunda yaklaşık bir tahminde⁵ bulunulduğunda her üç yetişkin özgür kişiye bir köle düştüğünü ve köle nüfusunun büyük bir bölümünün ev hizmetinde yer aldığını belirtir (Jones, 1956).

Polis düzeninde, yurttaşlarla, özgür olan fakat yurttaşlık hakkı edinemeyen kesimler ve kölelere ilişkin yapılan ayırım beden üzerinden doğallaştırılmaya çalışılmaktadır. Sennett'in ifade ettiği üzere, Antik Yunan'da beden anlayışına göre, farklı sıcaklıklara sahip vücutların farklı haklara sahip olduğuna yönelik bir kabul söz konusudur. Örneğin, kadınlar ve erkekler vücut ısıları üzerinden bir ayırma tabii tutulmakta, kadınların, erkeklerin soğuk biçimleri olduğu düşünülmekte yani bu farklı haklar kendisini en bariz biçimde cinsiyet üzerinden göstermektedir. Böylece kadınların "fizyolojileri"ne göre, iç mekanların daha uygun olduğu gerekçesiyle genellikle ev içerisine kapanmak zorunda bırakıldıklarını belirten Sennett, yurttaş erkeklerin şehirlerde çıplak bir biçimde boy gösterirken, kadınların ev içinde dizlerine kadar, ev dışında ise bileklerine kadar uzanan kıyafetler giydiklerine dikkat çeker. Ayrıca, yurttaşlar tarafından kölelerin de vücut ısısının düşük olduğu düşünüldüğünden, kölelerin insani vasıflarını yitirerek, durgun zekalı ve konuşma becerisine sahip olmayan varlıklar olarak görüldüğünü ifade eder (Sennett, 2008). Köleliğin doğallaştırılmasına yönelik çaba neticesinde, kölelerin yaptığı işler fiziki ve ahlaki açıdan küçültücü görülmekte, örneğin Aristophanes'e göre Charon, doğasının kötülüğü nedeniyle köleleri sandalına almaktan bile imtina etmekte, Sparta'da köle, suçlulardan dahi daha aşağı görülmektedir (Schlaifer, 1936). Benzer şekilde Aristoteles (1993) de "Doğası kölelik olanın doğadan efendisi olan kimsenin dışında (kendine özgü) bir yararı yoktur" diyerek, köleliği doğallaştırmaya çalışmaktadır.

Polisi, diğer kent devletlerinden ayıran bir özellik olarak vurgulanan şey, yöneten-yönetilen ilişkinin farklılaşarak, yurttaşların öyle ya da böyle aynı statüde hemhal olmasının sağlanması ve bunun da polisle özdeşleşmesidir. Bu bakımdan yurttaşlığın ve polisin bu denli birbirinden ayrılmaz elementler haline gelmesinin, tam da polise içkin olan bir "yöneten-yönetilen ayırımı" sayesinde mümkün olduğu söylenebilir. Polisin oluşmasının şafağında görülüyor ki, toplumun temel birimi *oikostur*, aile üyeleri ve akrabaların olduğu, kadınların edilgin bir rollerinin bulunduğu, kölelerin hizmetkarlar olarak yer aldığı *oikosa* ilişkin konularda temel karar verici lordlardır (Wood, 2013). Sonrasında polisin işaret ettiği toplumsallık, *oikosun* topluma dahil edilmemesiyle mümkün olmuştur. Ev kökünden türeyen *oikos*, kölelikle ilgili olduğu gibi, özgür insanlara ilişkin de kullanılabilir (Finley, 1959). *Oikos*, hangi bağlamda

⁵ Jones, Atina'da dördüncü yüzyılın sonlarında yaklaşık olarak 21000 yetişkin erkek yurttaş, 10000 *metoikos*, toplam yetişkin özgür nüfusun ise 60000'in üzerinde olduğunu, çocuklarla birlikte toplam özgür nüfusun ise bu sayının en az iki katını bulduğunu ifade eder. Atina'da yetiştirilen ve ithal edilen mısırın hesaplanarak, özgür nüfusun tükettiği mısır, toplam var olan mısırdan çıkarıldığında en fazla bakılabilecek köle sayısının 20000 civarında olduğunu belirtir (Jones, 1956).

kullanılırsa kullanılsın zorunluluklar alanını ifade eder. Arendt, poliste yöneten-yönetilen fikrinin “siyaset öncesi” olduğu düşünülen zorunluluklar alanı olarak tanımlanabilecek bir özel alana ait olduğuna işaret eder (Arendt, 2009). Odysseia destanında annesine seslenen Telemakhos’un ağzından konuşan Homeros, bu düzene ilişkin çarpıcı ifadelere yer verir:

“Haydi evine git, bak işine gücüne, git dokuma tezgahına, ipliğine bak, buyur hizmetçilerine, işe göz kulak olsunlar, konuşmak erkeklere vergi, en başta bana, benim bu evin tek efendisi” (Homeros, 2008).

Polis, adeta “safralarını” *oikosa* hapsederek kendisini kutsallaştırmaktadır. Bu doğrultuda kutsalın varlığı, siyasetten dışlanarak “iyi yaşam”dan mahrum edilenin varlığına sıkı sıkıya bağlıdır. Polisin ortaya çıkmasıyla birlikte siyaset, biyolojik bir varoluşa işaret eden zorunlu yaşamla ilgili olmamıştır. Böylece karşımıza siyaset dışı bırakılmak istenenin en temelde *isegoria* ilkesinden yoksun bırakıldığı gerçeği çıkmaktadır. Sennett bu konuda, kadınların, kölelerin ve *metoikos*ların *isegoria* ilkesinden yoksun bırakılmasının bedenlerinin soğukluğuyla doğallaştırılmaya çalışıldığını belirtir (Sennett, 2008). Bu noktada Aristoteles’e kulak verilecek olursa; “İnsanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak, ses çıkartmaktan başka bir şeydir; ses çıkarma yetisi öteki hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar... oysa dil, yararlı ve zararlı olanı, doğru ile yanlışı paylaşmaya yarar” (Aristoteles, 1993). Görüldüğü üzere, biyolojik bir varoluşla sınırlanan *oikos* mensupları, *isegoria* ilkesinden mahrum edilerek siyaset dışı bırakılmıştır. Bu noktada Ranciere’in belirttiği üzere; “Bir siyasal varlık olarak tanınmak istenmeyene karşı ilk yapılan, onu siyasallık işaretleri taşıyan bir varlık olarak görmemek, söylediğini anlamamak, ağızdan çıkan şeyin bir söz olduğunu duymamaktır” (Ranciere, 2007).

4. SONUÇ

Batı siyasi düşüncesinin gelişiminde temel bir uğrak olarak görülen Antik Yunan’ın, günümüz siyasi kurumlarının en saf ve ideal halini oluşturduğuna dair görüşün siyaset bilimi literatüründe önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşün bir inşa çabasına işaret edip etmediğini cevaplamak açısından, meseleye siyasi düşünce tarihinin kendisinin hali hazırda bir inşa çabasına denk düştüğü kabulüyle bakmanın anlamlı olacağı düşünülmektedir. Polis, yetkin bir siyasi birim olarak, modernitenin demokrasi, kamusal alan, yurttaşlık gibi kavramların adeta laboratuvarı olarak önümüze sunduğu kadim bir örnek oluşturur. Polisin modernizm için bir referans noktası olarak idealleştirilip, neredeyse modernizmin “idealar evreni”ni oluşturduğu söylenebilir. Kuşkusuz özgün bir siyasal deneyim olarak polisin siyasi düşünceler tarihi için anlamının büyüklüğünü söylemeye gerek dahi yoktur. Bununla birlikte, ideal biçimler olarak sunulan Antik Yunan demokrasisinin, yurttaşlığının ne tür bir zeminde ortaya çıktığının üzerinde durmanın meseleyi gerçekçi bir şekilde değerlendirmek açısından önemli olduğu kanısında bulunmaktadır.

Çalışmada üzerinde durulduğu gibi, polis siyasi sistemi, toplumsallığın zorunluluklar alanı ile “kirletilmemesi” ilkesi üzerinden şekillenmiştir. Bu bakımdan toplumsal olan, polise dair olduğundan, ancak yurttaşların, toplumsal düzeyde kabul gördüğü bir siyasi yaklaşım hakimdir. Antik Yunan siyasi düşüncesinde iyi devlet, iyi toplumla eşdeğer sayıldığı, iyi toplum ise iyi yurttaşla özdeşleştirildiği için, polis bu denklemin gerçekleştirileceği yegane birim olarak “kutsallaştırılmaktadır”. Kutsal olan varlığını her zaman “kutsal olmayana” borçlu olduğundan, poliste kutsal olmayanın varlığı olmazsa olmazdır. Bu bağlamda, polisin görünen yüzü yurttaşlığın erdemleri ile ilgiliyken, görünmemesi istenen yüzü zorunluluklar alanı ile ilgili olmuştur. Zorunluluklar alanına mecbur bırakılarak toplumsal alana dahil edilmeyen *metoikos*lar, kadınlar ya da köleleri birbirinden ayıran bazı özellikleri bulunmaktadır.

Metokoslar ve kadınlar poliste özgür yetişkinlerken, köleler özgür değildir. *Metokoslar* ticaret ile uğraşp her zaman bir “yabancı” oldukları yükü ile hayatlarını sürdürürken, kadınlar *oikos*’un organizasyonundan sorumlu, eve mahkum edilen ve köleler üzerinde denetim yetkisi bulunan “insan üreticileri”dir. Köleler ise bir eşya ile eşdeğer görülen, insan olarak değerlendirilmeyen canlılardır. Her ne kadar bu kategoriler arasında birtakım farklar olsa da bu üç kategorinin temel bir ortak özelliği bulunmaktadır: *İsegoria* ilkesine sahip olmamak. Polisin toplumsal yapısı sınıflı ve her yurttaşın sınıfına göre hak ve yetkilere sahip olmasına dayansa da tüm yurttaşların ortak paydası *isegoria* ilkesine yani herhangi bir konuda, özellikle de devletle ilgili konularda söz söyleme eşitliğine sahip olmalarıdır. Bu noktada, poliste zorunluluklar alanına mahkum edilen ve toplumsal alandan dışlanan yurttaş olmayanlar, bu ilkeden tamamen yoksun bırakılmışlardır. Yani, Perikles’in demokratik Atina güzellemesi yaptığı *Cenaze Söylevi*’nde dile getirdiği “söz ve eylem birliği” yalnızca yurttaşlara özgüdür.

Sonuç olarak, poliste demokrasinin ve yurttaşlığın siyasi yaşamdan mahrum bırakılanların omuzlarında yükseldiği söylenebilir. Mevzu bahis siyasi düzene omuz verenler, işlerinin hakkını verdikleri ölçüde, yurttaş o kadar yurttaş, demokrasi o kadar demokrasi haline gelmektedir. Özetle, “haklara sahip olma hakkı”na sahip olmayanların, bu haklara sahip olmamalarının dil üzerinden doğallaştırılmasının Antik Yunan siyasi sisteminin esas gerçeği olduğunu söylemenin abartılı olmayacağı düşünülmektedir. Bu noktada; “Dokuma tezgahı kendiliğinden gidip gelse, lirin mızrabı kendiliğinden çalsa o zaman ne yapımıcının işçiye gereksinimi kalırdı ne de efendinin köleye” diyen Aristoteles’e (1993), odaklanıldığında bu “doğal”lığın nasıl bir yapaylıkla malul olduğu net bir biçimde göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent devletinden imparatorluğa*. İmge Kitabevi.
- Akgün, E. (2012). Antik Yunan'da yurttaşların özgürlüğünün temeli olarak demokrasi. V. Çelgin ve E. Akyürek Şahin (Ed.), *Eskiçağ Yazıları II* içinde (s.53-66). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Arendt, H. (2009). *İnsanlık durumu*. B. S. Şener (Çev.). İletişim Yayınları.
- Aristoteles (1993). *Politika*. M. Tunçay (Çev.). Remzi Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles (2013). *Atinalıların devleti*. Ari Çokona (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefe tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atayman, V. (2005). Platon. V. Atayman (Ed.), *Sokrates'in Savunması* içinde (s. 5-74). İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları.
- Finley, M. I. (1959). Was Greek civilization based on slave labour?. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, H.2, 145-164.
- Homer (2008). *Odyseia*. A. Erhat-A. Kadir (Çev.). Can Yayınları.
- Jones, A. H. M. (1956). Slavery in the Ancient World. *The Economic History Review*, 9(2), 185-199.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Platon (2005). *Sokrates'in savunması*. C. Çetinkaya (Çev.). Bordo-Siyah Yayınları.
- Platon (2010). *Devlet*. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz (Çev.). Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Ranciere, J. (2007). *Siyasal kıyasında*. A. U. Kılıç (Çev.). Metis Yayınları.
- Schlaifer, R. (1936). Greek theories of slavery from homer to aristotle. *Harvard Studies in Classical Philology*, 47, 165-204.
- Senett, R. (2008). *Ten ve taş: Batı uygarlığında beden ve şehir*. T. Birkan (Çev.). Metis Yayınları.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal düşünceler tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tridimas, G. (2023). Choice of slavery institutions in ancient Greece: Athanian chattels and spartan helots. *Journal of Institutional Economics*, 19, 820-836. <https://doi.org/10.1017/S174413742300019X>
- Vlassopoulos, K. (2011). Greek Slavery: From domination to property and back again. *Journal of Hellenic Studies*, 131, 115-130. <https://doi.org/10.1017/S0075426911000085>
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan lordlara: Eskiçağdan ortaçağa batı siyasi düşüncesinin toplumsal tarihi*. O. Köymen (Çev.). Yordam Kitap.

Yalçınkaya, A. (2015). Yunan uygarlığı içinde polis ve siyaset. M. Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (s.19-90). İletişim Yayınları.